

вестник сред революционната преса до Освобождението. За „Дунавска зора“ би трябвало да се отреди второто място, тъй като заради идейните лъкатушения на Добри Войников (от идеята за въоръжена борба, през просветителството, до дуализма с Турция) вестникът попада в групата на т.нар. „либерално-демократични“ издания. „Българска пчела“ на Христо Ваклидов пък е възприемана за типичен представител на „либералния“ спектър, докато за „Възраждане“ на Тодор Пеев и Иван Драсов съществуват известни колебания, тъй като и двамата редактори, а и техният събрат Светослав Миларов, демонстрират според повечето проучватели на националноосвободителното движение непоследователност в политическото си поведение, което води до препращането на вестника ту в групата на революционните, ту в групата на либералните издания.

За мнозина колеги очертаната схема е добра, защото дава сигурен ориентир за разпознаване и идентифициране на отделните издания в богатата идейна палитра на българското възрожденско общество. Но къде минава границата между революционното и либералното, между радикалното и реформисткото? Можем ли с лекота да сложим на везните на историята Ботевата „Дума“ и Ваклидовата „Пчела“ например и да отсъдим кое от двете издания е било по-разбираемо, по-полезно, по-ценно за тогавашните българи? Не за нас, не дори за нашите деди, а за четящите или за жадните да чуят какво пише в българската преса българи от 60-те и началото на 70-те години на XIX в.

Ще илюстрирам повдигнатия въпрос с една инициатива на редакцията на „Българска пчела“ от лятото на 1863 г. В няколко поредни броя, под заглавието на вестника, в специално каре с едри и с подчертани в черно букви, се помещава едно и също „Важно известие“: „Спасението на Българите е да не земат участие по какъвто вид и да е, в избирането на гръцкият патриарх. Който от нашите Българи или представители постъпи инак, ще има отговорност пред Бога и пред народа!“¹¹

Нима подобни действия от страна на настоятелството на „Пчелата“ са имали по-малко революционно въздействие върху четящата българска публика през 1863 г., отколкото прозренията и идеите на Христо Ботев от 1871 г.? Да не забравяме, че през 1863 г. са излизали само четири български вестника - „Българска пчела“, „Съветник“, „България“ и „Гайда“. При това последните три са издавани в Цариград, т.е. „Пчела“ наистина е била единствената свободна трибуна, в която открито и по възможно най-радикален начин са се дискутирали най-щекотливите за подвластното християнско население теми и новини. Да не забравяме и още нещо. През 1863 г., за разлика от 1871 г., вниманието на преобладаващата част от бъл-